

MARIA XOSÉ AGRA

Pensadores d'Europa

Europa ha constituït l'objecte d'interès de molts i diversos pensadors; la idea d'Europa, l'aventura d'Europa, els «bons europeus», els «grans europeus», la filosofia d'Europa, molt i amb freqüència s'ha escrit sobre això; també sobre la Unió Europea en les seves diferents fases de construcció i al llarg dels seus seixanta anys d'història. En contrast, poca atenció s'ha posat i poca rellevància s'ha donat a Europa des de la perspectiva de les dones, de la teoria i la pràctica feministes. En el context actual, travessat per seriosos conflictes (crisi econòmica i laboral, precarització, retrocés de polítiques socials i creixement de les desigualtats, crisi de refugiats, Brexit...), es posa en qüestió el futur d'Europa no només una vegada més, sinó en un moment d'oberta desconfiança i davant l'auguri de més retrocessos socials i democràtics. En aquest context marcat, no per la paràlisi o l'escepticisme, sinó per oberts i ineludibles interrogants sobre el seu futur, per derives sexistes, racistes, xenòfobes, neoliberals, nostàlgiques i/o excloents, per noves i velles formes de violència, la Unió Europea trontolla, la seva construcció política està en perill. Tot i el pessimisme galopant, encara s'escolten veus cridant a «reinventar» Europa, a la recerca d'una utopia comuna. Avui es fan més necessàries les reflexions i els debats en aquesta sempre indefugible i difícil tasca de pensar el present, de construir i imaginar el futur, tenint en compte la constant i canviant transformació d'Europa. Però, calgui o no reinventar Europa, si Europa importa, qualsevol alternativa que s'albiri no pot prescindir de les dones i del feminisme, ni obviar les seves contribucions al

María Xosé Agra Romero és doctora en Filosofia i catedràtica de Filosofia Política a la Universitat de Santiago de Compostel·la. Les seues investigacions i publicacions s'han centrat en les teories de la justícia i la teoria crítica feminista. En els últims anys ha estat investigadora principal del projecte «L'Europa de les dones: Construcció política i noves formes de ciutadania». Recentment ha publicat *¿Olvidar a Clitemnestra?: Sobre justicia e igualdad* (2016)

pensament i a la construcció política europea, des de la constatació de les més que conflictives relacions del moviment feminista amb la UE a la necessitat d'afrontar la constant invisibilització de les seves aportacions per pensar Europa, deixant endarrere l'escàs o inexistent reconeixement i valoració de l'aposta per Europa per part de polítiques, filòsofes, feministes. Cal un merescut exercici de reconeixement i transmissió, acceptant críticament la seva herència, les seves aportacions, de cara a assumir el que avui està en joc: la llibertat, la igualtat, la justícia, la democràcia, la solidaritat, la cooperació pacífica.

Així doncs, el meu punt de partida seria doble. D'una banda, i d'acord amb Luisa Passerini (2005), hi hauria la constatació que la contribució de les dones a pensar Europa, a la unitat d'Europa, tant en relació amb el que s'ha fet com amb el que és possible, «està insuficientment reconeguda i valorada». No hi ha dubte de la importància de Hannah Arendt, Simone Weil o María Zambrano si parlem sobre Europa, sobre la crisi d'Europa; totes tres marcades per la guerra, l'exili, implicades en la seva reconstrucció i en l'acció. En aquest sentit, encara avui requereixen un millor i major reconeixement (Melchionni, 2009; Boella, 2013; Esposito, 2000; Passerini, 2013). No obstant això, no emprendre aquí aquesta tasca. Per altra banda, i aquest serà el focus de la meva atenció, tenint en compte les reticències, l'allunyament del moviment feminista respecte d'Europa, la pregunta és: importa Europa a les dones i al feminisme? Per això, em centraré en algunes de les dones, compromeses amb la construcció europea i amb les dones, que han participat activament en les institucions europees; perseguiré tant un exercici de reconeixement com de valoració, i m'interessaré per aquelles reflexions vinculades a la seva experiència i acció política, impulsant els drets de les dones i la justícia social. En particular em referiré a Ursula Hirschmann, Maria Antonietta Macciocchi i Geneviève Fraisse, no sense abans assenyalar que caldria que ens ocupéssim de moltes altres, en relació amb les institucions europees.¹

Aquestes tres dones a qui faré atenció són apassionades d'Europa, encara que també són crítiques; en general, les seves crítiques ens permeten comprendre alguns dels problemes i derives de la UE; són dones compromeses amb l'acció política, que conjuguen teoria i pràctica, inserides o deutores del moviment feminista dels anys setanta; una, impulsora del grup Femmes pour l'Europe, i les altres dues, elegides pel Parlament Europeu en èpoques diferents i durant un únic període,

¹ Per esmentar-ne algunes: Louise Weiss, Petra Kelly i Simone Weil, o pensadores i filòsofes que han tingut i tenen Europa i la Unió Europea per un important tòpic teòric i pràctic, tal és el cas de Rosi Braidotti i Seyla Benhabib, o també de Luce Irigaray i Gayatri Spivak

ambdues participant en comissions sobre els drets de les dones. A totes tres les mou la passió per Europa; a totes tres les uneix, ho veurem, la seva particular condició de «viatgeres europees»: l'errant, la vagabunda, la turista? En definitiva, amb elles, a més a més de la seva visibilització i reconeixement, apreciarem la importància d'Europa per a les dones i el feminisme.

GRANS EUROPEES: L'EUROPEA ERRANT

En el marc de «The Ursula Hirschmann Annual Lecture on Gender and Europe»,² Luisa Passerini es refereix al concepte de «gran europeu» per, des de la perspectiva de gènere, atendre a les contribucions de les dones a l'«europeïtat» i l'«europeïsm». Mai, diu, ha trobat el terme aplicat a una dona;³ tot seguit, passa a mencionar-ne algunes que s'ho mereixen sobradament, insistint en la «multiplicitat i varietat de les contribucions a l'europeïtat fetes per les dones» (Passerini, 2005: 8). Passerini se circumscriu a aquelles nascudes abans de la Primera Guerra Mundial, amb la convicció que se'n poden trobar moltes més en altres períodes històrics si se les busca.⁴ Margaret Storm Jameson, Louise Weiss, Giorgina Arian Levi i Ursula Hirschmann són les dones de les quals s'ocupa; en un escrit posterior hi incorpora Marthe Bibesco i Milena Jesenská (Passerini, 2013). M'aturaré en Ursula Hirschmann precisament per la seva activitat política a favor del moviment federalista europeu, i per la seva implicació en la construcció política europea i en la creació el 1975 del grup Femmes pour l'Europe.

Si en algunes de les seves obres Hannah Arendt explora els problemes del federalisme europeu i de l'estat nació, Ursula Hirschmann dedicà gairebé tota la seva vida a traduir en acció política el federalisme europeu, la unitat d'Europa i

² El Robert Schuman Center for Advanced Studies, de l'European University Institute de Florència, va posar en marxa el 2001 les conferències anuals Ursula Hirschmann sobre gènere i Europa. La conferència inaugural va ser impartida per Rosi Braidotti sota el títol «Gender, Identity and Multiculturalism in Europe». Luisa Passerini imparteix la de l'any 2003, a la qual em refereixo aquí

³ El tema del «gran europeu», diu Passerini (2005: 7), és recurrent en la història de la cultura europea: «S'utilitzava en el passat per referir-se a un home d'alta cultura que defensava la pau i la solidaritat entre les nacions europees, que tenia un fort sentit de la cultura europea i era capaç de trobar-se igualment còmode en diverses capitals europees -de París a Viena, de tota Europa, cosa que li permetia trobar interlocutors en les diferents ciutats»

⁴ Podríem esmentar, per exemple, Madame de Staël, ja que, com diu Macciocchi, en relació amb la seva obra: «Està esborrada del repertori europeu, i no se la cita gairebé mai. No deixa de ser curiós, veritat?» (Macciocchi, 1988: 13)

la democràcia. Nascuda a Berlín el 1913, en el si d'una família burgesa, jueva no practicant, des de molt jove s'implica, juntament amb el seu germà Albert Otto, en la lluita contra l'avenç del nazisme des de les files de l'organització juvenil del partit socialdemòcrata alemany. El 1932 s'inscriu a la facultat d'Economia, i a Berlín coneix Eugenio Colorni, lector italià, filòsof i antifeixista amb qui inicia una amistat i uns anys més tard es casarà i tindrà tres filles.⁵ El 1933, Ursula i Albert Hirschmann, membres d'un grup universitari constituït per socialistes i comunistes, publiquen juntament amb altres, i amb el suport de Colorni, el primer i únic número del periòdic il·legal *Der Jugendgenosse*, i plasmaran la seva disconformitat amb el silenci imposat pel partit socialdemòcrata davant l'ascens del nazisme. Amb Colorni es retroba a París, on es refugia i es reuneix amb el seu germà Albert. El 1935 se'n va a Trieste; allà s'està amb Colorni, amb qui, a finals d'aquell mateix any, es casa; reprèn els seus estudis, es llicencia en Filologia Germànica, i amb el seu marit participa en la resistència antifeixista. El 1938, Colorni és arrestat i confinat a Ventotene; Ursula obtindrà autorització per seguir-lo.

A Ventotene, Colorni estableix amistat amb Altiero Spinelli i Ernesto Rossi, i aquí pren forma el Moviment Federalista Europeu, fundat el 1943, i l'origen del qual se situa en el Manifest de Ventotene per una Europa lliure i unida (1941). Des dels seus inicis, Ursula va participar en l'activitat federalista; va portar el manifest clandestinament al continent (juntament amb Ada Rossi i Fiorella i Gigliola Spinelli, germanes d'Altiero), i es va entestar en la seva aplicació política i social. El 1941, Colorni, confinat ara a Melfi, s'evadeix i se'n va a Roma; passa a la clandestinitat, s'incorpora a la resistència antifeixista i mor el 1944 després de resultar ferit greu en una trobada amb una patrulla feixista. Ursula, després de l'evasió de Colorni, s'instal·la amb les seves filles a Milà. El 1943, en col·laboració amb Guglielmo Usellini, Cerilo, i Fiorella i Gigliola Spinelli, publica el primer número de *L'Unità Europea*, portaveu del Moviment Federalista Europeu, i està a la primera línia de la reunió constitutiva del 27-28 d'agost, en la qual hi ha una important presència femenina (Morelli, 2013: 191). El setembre d'aquest mateix any es trasllada a Suïssa, amb les seves filles i Altiero Spinelli, amb qui es casarà el 1945 i tindrà tres filles. Desenvolupa un paper fonamental en l'organització del congrés federalista internacional celebrat a París el març de 1945, en el qual participen, entre altres, E. Mounier, Lewis Mumford, George Orwell i Albert Camus.⁶ Els estudis més recents sobre ella posen en relleu la seva forta implicació, la seva capacitat per a l'acció —organit-

| ⁵ En aquests anys coneixerà també Heinrich Blücher, que després serà marit d'Arendt

zativa i intel·lectual—, la seva tenacitat, el fet de ser poliglota; en definitiva, el seu insubstituïble paper en la lluita federalista. Al mateix temps, assenyalen el seu escàs reconeixement. Així, tot i ser, com indica Silvana Boccanfuso, una protagonista de la nostra història recent, és encara poc coneguda, pel fet d'estar desatasa per la historiografia contemporània (Boccanfuso, 2013: 206). Mor el 1991; el 1993 es publica el seu escrit autobiogràfic *Noi senza patria*, inacabat per haver emmalaltit el 1975.

Seguint Boccanfuso, poc s'ha dit sobre el pensament polític d'Ursula Hirschmann i sobre el seu recorregut intel·lectual, els seus escrits, en part inèdits. Maria Grazia Melchionni, per la seva part, sosté que en els anys setanta, quan Spinelli és comissari europeu i disposa de personal qualificat, se sentirà lliure per sortir de l'ombra del seu marit i recuperar la seva «vena política personal», justament en els anys d'efervescència del moviment feminista, que veurà «com una força de renovació de la societat» a conjugar amb la construcció europea (Melchionni, 2009: 20). El 1975, a Brussel·les, sorgeix el grup Femmes pour l'Europe. Passerini crida l'atenció sobre la rellevància històrica d'aquest grup de dones que, mogudes per l'interès d'una Europa unida, podien contribuir a construir una federació guiada pels ideals de llibertat i justícia social (Passerini, 2013: 24). Dones que compartien en bona mesura també el fet de ser esposes d'euroburòcrates, i, com Hirschmann, més o menys insatisfetes, incòmodes amb el seu paper d'esposes, juntament amb altres del món de la política i la cultura europea. Així, segons Passerini, «un dels estímuls per crear el grup va ser la percepció de la tensió entre el privat i el públic», tal com, al seu entendre, indica el nom en francès (*femmes*: dones, esposes) (Passerini, 2005: 10; Passerini, 2013: 25). El 1976, el grup organitza una conferència sobre la construcció d'Europa i la seva relació amb les dones. Fausta Deshormes, sota els auspicis de la Comissió Europea, va fundar la publicació *Femmes d'Europe*; es crea també un premi pel reconeixement de les «mares d'Europa», davant la freqüent insistència—encara avui— només en els «pares» fundadors. Explicitant el seu punt de vista com a dones europees, es van centrar a promoure la participació igualitària de les dones tant en allò relatiu a la formació com al món del treball, així com a millorar les condicions de vida de les dones immigrants i dels països en desenvolupament (Melchionni, 2009; Morelli, 2013). En relació amb això últim, Passerini indica que, tanmateix i de manera consistent amb l'època, es percep cert eurocentrisme, del qual tampoc s'escapa el feminisme radical del moment. Però el que jutja rellevant

⁶ Resulta interessant, a més a més, assenyalar que Morelli, citant P. S. Graglia (1996), recull la idea que Ursula Hirschmann percep que el federalisme està perdent terreny a favor d'una Europa, a la manera britànica, funcionalista (Morelli, 2013: 194)

és que a finals dels setanta, una «veu que combina l'uropeïtat i la solidaritat de les dones» està bastant aïllada «i el seu so és molt valuós per a nosaltres avui», acceptant críticament la seva herència, obrint la pluralitat d'autodefinicions de les europees (Passerini, 2013: 25).

Ursula Hirschmann no es defineix com a feminista; no obstant això, apunta Morelli, jutjava necessari posar fi a la desconfiança recíproca existent entre les dones polítiques i les feministes, les quals refusen la vida política en tant que feta únicament per i a la mesura dels homes. Enfront d'això, cal participar sobre la base de la igualtat política, social, cultural i econòmica de l'objectiu comú. Per això mateix, les dones polítiques han de ser solidàries amb totes les altres dones; les feministes, per la seva part, «han de fer bloc amb les dones polítiques». Les dones han de superar alguns obstacles, alliberar-se de les seves cadenes individuals (lluitant pel dret a l'avortament, per la paritat social...) i ocupar-se de la política; han de batre's en tots els fronts, però Hirschmann insisteix que la batalla per la unificació política d'Europa pot ser «una etapa important i exemplar per les dones», i tot seguit afegeix: «Les dones hem de començar a considerar Europa com una ciutat en formació» (citada a Morelli, 2013: 202). Com ja he indicat, el moviment feminista va mantenir una posició contrària a la Unió Europea, i no només en els anys setanta; com constaten Rosi Braidotti i Geneviève Fraisse, gran part de les feministes entenen que «el mal ve d'Europa». Per això no és estrany que Femmes pour l'Europe tingués aliances amb l'ala més moderada del moviment feminista i amb grups de dones tradicionals, per tal com aquestes estaven interessades en Europa (Passerini, 2013: 25).

A *Noi senza patria* (1993), la seva autobiografia inacabada, Hirschmann es presenta com una «europea errant», sense pàtria, que forma part dels desarrelats (*déracinés*) d'Europa que —cita Brecht— «hem canviat més vegades de frontera que de sabates», i, en conseqüència, afirma: «Tampoc tenim res més a perdre que les nostres cadenes en una Europa unida i per això som federalistes.» En això va posar el seu interès des de molt jove, la seva vida i la seva potent militància política.

L'EUROPEA VAGABUNDA: IDEA D'EUROPA, EUROPA DELS CIUTADANS

La vida d'Ursula Hirschmann es veu truncada per la malaltia el 1975 i, per tant, escurçada la seva etapa política, ens queda la seva trajectòria de gran europea. El 1979, es constitueix el primer Parlament europeu elegit per sufragi universal directe; Simone Veil en serà la primera presidenta (1979-82). En el discurs que pronuncia a Estrasburg davant la nova assemblea, subratlla la continuïtat d'un procés iniciat una generació abans «des del moment que es troben la idea d'Europa i la democràcia», i no deixa d'expressar gratitud a Louise Weiss, «que ens va guiar tan

bé en les nostres primeres passes», i de qui expressa tot seguit: «Permeteu-me recordar el rol capital que va tenir en totes les lluites dutes a terme per l'emancipació de la dona» (Veil, 2011: 254). Veil assenyala tres grans reptes que ha d'afrontar Europa: «el de la pau, el de la llibertat i el del benestar», reptes que només poden ser abordats des de l'«Europa de la solidaritat, l'Europa de la independència i l'Europa de la cooperació» (Veil, 2011: 255). En aquest parlament hi ha com a diputada pel Partit Radical italià Maria Antonietta Macciocchi (1979-1984), coneguda i controvertida intel·lectual italiana, professora en universitats parisenques, periodista, exmembre del Partit Comunista italià, exmaoista i que va formar part, entre altres, de la comissió d'investigació sobre la situació de la dona a Europa (1982-1984). Malgrat les diferències ideològiques, ambdues mantindran una bona relació i compartiran la seva passió per Europa i la cultura europea. Macciocchi, en el llibre al qual em referiré, atès que té una bona i diversa producció, recull les «consideracions d'una viatgera europea que veu teixir i desteixir aquesta tela de Penèlope que és la unitat d'Europa».⁷ En les seves pàgines no hi apareix cap referència a Ursula Hirschmann; sí a Alterio Spinelli, a qui defineix com un «home lliure i generós», i «símbol de l'evolució paneuropea dels comunistes italians» (Macciocchi, 1988: 160). «Una espècie de símbol d'Europa» serà, segons ella, Simone Veil, i relata com, en anar a «demandar-li un favor, sobretot per la dimensió cultural d'Europa», li tira una galleda d'aigua freda, dient-li: «Però adoní's que a Europa ens hem quedat només dos o tres imbècils que insistim a ocupar-nos de la unitat cultural.» «Qui això escriu», diu Macciocchi, «és un d'aquests tres» (Macciocchi, 1988: 238-239).⁸

Autodefinint-se com a «dona apassionada», la seva idea d'Europa és intel·lectual, espiritual i cultural, i incideix en les barreres que, al seu parer, impedeixen el desenvolupament d'una tal idea d'Europa, que sembla no interessar gaire, ni tampoc l'«Europa dels ciutadans». Més aviat tot el contrari, els pares fundadors no es van ocupar de la cultura; no està, per tant, recollida en el Tractat de Roma, del qual

⁷ Maria Antonietta MACCIOCCHI, *La mujer de la maleta: Viaje intelectual de una mujer en Europa*, traducció d'Esther Benítez, Madrid, Espasa Calpe, 1988

⁸ Unes pàgines més endavant la descriu així a la seva arribada el 1979 al Parlament: «La señora Simone Veil era la Presidente. Ojos verdes, pelo negro brillante con reflejos violeta, compacto como un casco de Minerva. Seductora imagen de Europa: judía, campo de concentración, mujer. Me digo hoy que tenía todo lo necesario para no ser reelegida... Después de ella, derrotada por el voto de la izquierda y de algunos desleales de su derecha, llegó Peter Dankert, socialista holandés, imagen deportiva como un tenista, un jugador de fútbol, siempre sudando para ganar el partido. Era la Europa socialista “joven”, tecnológica, consagrada al futuro» (Macciocchi, 1988: 241)

es compleixen ara seixanta anys. El que es potencia, i el que corrobora davant les eleccions europees de 1989, és que el que realment interessa és l'«Europa de les nacions, dels estats». D'acord amb Jean Monnet, sobre el fet que si Europa hagués de tornar a començar, hauria de fer-ho per la cultura, va impulsar dos congressos d'intel·lectuals: un a Venècia (1984) i un altre a Madrid (1985).⁹ En el llibre es van recollint les seves reflexions a partir de les converses que té al llarg dels anys amb intel·lectuals de diversos camps i sempre des de la seva preocupació per la unitat cultural d'Europa. El llibre ens permet, així mateix, rastrear algunes de les qüestions que estan en la base del distanciament de l'esquerra i de l'hostilitat dels intel·lectuals respecte d'Europa,¹⁰ i presenta d'una manera clara i crítica els problemes i dèficits que llasten el projecte europeu: a més a més dels estats i el desinterès per la cultura, una comunitat on prima l'eurocràcia i «la moqueta és massa gruixuda», un parlament on els diputats són figures «en dipòsit» o «en trànsit», la museïtzació d'Europa...

Encara que aquest llibre no és un llibre d'història, com ella mateixa assenyalava, tanmateix la història, la preocupació per la història d'Europa, forma part de la visió que aporta Macciocchi de la idea d'Europa, i, en particular, destaca la seva lectura de l'edat mitjana i del que veu com un tema «totalment insòlit: l'existència d'una Europa de les religions subjacents a l'Europa política» (Macciocchi, 1988: 19); d'aquí ve la necessitat de delinear una història europea per fer un tema nou per al ciutadà, a saber, un «mapa impensat»: el mapa de les religions. Importa advertir que apunta ja a la persistència d'un latent «antiislamisme» i a un rerefons multireligiós «com un ordit més sòlid que les ideologies» (Macciocchi, 1988: 48). Buscant arrels, posa el seu esforç a rehabilitar l'edat mitjana; allà hi situa l'«ànima» d'Europa, subscriuint en bona mesura les tesis de J. Benda, i, d'acord amb Régine Pernoud, oposant-se als qui la presenten com una etapa de subdesenvolupament, obscurantisme, ignorància, barbàrie cultural. En el període medieval es construeixen catedrals i apareixen les primeres universitats. En aquest sentit, apel·larà a la idea medieval d'una Comunitat Europea; l'ànima d'Europa, sosté, estava en aquells clergues medievals. Subratlla la importància de l'aristotelisme àrab-espanyol, i l'aparició d'una comunitat intel·lectual àrab-europea, i diu que està fascinada per aquell espai circular medieval que suposa un «moviment circulatori d'un país a

⁹ <http://elpais.com/diario/1985/10/16/cultura/498265206_850215.html>

¹⁰ És particularment interessant, justament ara en l'any del 80è aniversari del primer congrés, llegir les pàgines que dedica al Congrés Internacional d'Intel·lectuals Antifeixistes «50 anys després», celebrat a València el juny de 1987, en el qual participa (Macciocchi, 1988: 164-167)

un altre, sense fronteres, sense passaports, sense garanties» (Macciocchi, 1988: 64). Igualment, està d'acord amb Goethe en el fet que la consciència d'Europa té els seus inicis en la peregrinació, en les universitats i en la lliure comunicació de la investigació als estudiants, no vinculada a monjos, novicis i monestirs, encara que els erudits siguin monjos; i amb Le Goff en el caràcter plurilingüe de la cultura a Europa. Un dels assumptes centrals per a ella és aconseguir unes universitats europees vives, que recullin aquell llegat; el model de Bolonya la Docta i el desenvolupament del projecte Erasmus estan aquí, encara en fase embrionària, molt presents.

Des de la seva perspectiva i encara que, sosté, sembli una paradoxa, l'edat mitjana «supera la ciutat grega, mare de la democràcia, en el que és l'herència antiga de l'exclusió dels “metecs”, els inferiors, els serfs, els marginals». Tot seguit, afegeix: «El període medieval, que absorbeix Aristòtil, la supera en introduir la convivència, contra la tradició grega de l'exclusió, de temor a l'altre, basada en la tríada xenofòbia, ostracisme de l'exili, racisme contra el bàrbar» (Macciocchi, 1988: 65). La rehabilitació de l'edat mitjana, la seva recerca de la història i la cultura d'Europa, no la porta a ocultar la seva altra cara. Europa és també destrucció, bestialitat, violència, guerres, i allà s'estan les catedrals resistint miraculosament: «Com repetint-nos que, després del treball frenètic de generacions de formigues humanes, ve sempre la fúria exterminadora de generacions successives per destruir el que les precedents han construït. El geni humà crea una civilització de monuments, que la fúria i la violència dels homes redueixen posteriorment a runes. També això és Europa» (Macciocchi, 1988: 70). L'«ànima d'Europa», en definitiva, la trobarem encarnada en una dona: Dhuoda. Seguint el consell de Jacques Le Goff, per a qui és la més «poderosa escriptora de l'edat mitjana», llegirà el *Liber manualis*, i en quedarà fascinada. Dhuoda és un dels grans esperits «amb els quals vibrava Europa i que, ves per on, són gairebé sempre homes», i continua: «Conec aquestes històries de dones sublimes. No se suïciden per la seva maleïda sort, abandonades pels homes, marits, fills, pels poderosos, potser per Déu. Escriuen» (Macciocchi, 1988: 91). Macciocchi fa una defensa de Dhuoda, una desconeguda que ha estat relegada al silenci dels autors menors; la prefereix a Rosvita, no només per ser aquesta un segle posterior, sinó més aviat ressaltant-ne la humilitat, la fragilitat de dona, de mare, en la soledat i l'emoció que transmet la lectura del que seria un tractat de pedagogia per al seu fill. Dhuoda, afirma, «és més propera a nosaltres per la seva marginació i pel dol del qual porta senyals violeta» (1988: 94).

Amb Dhuoda acaba la primera part, «A la recerca del continent perdut», on la cristiandat té un paper decisiu en la configuració cultural d'Europa, inclòs, al seu entendre, en les posicions laiques, i insistint en la idea que en rehabilitar Europa

es descobreix el seu fons multireligiós. En la segona part, «El geni d'Europa», ens trobem amb «el viatge d'una dona amb la seva maleta, movent-se d'un país a un altre» en la seva persistent recerca d'«una unitat cultural en els esperits més selectes» (Macciocchi, 1988: 99); unitat que assentarà les seves bases en el segle de les llums. Maquiavel, Erasme, Montesquieu, Voltaire, són alguns dels citats, però n'hi ha molts més en el seu rastreig per l'humanisme, la Il·lustració o el Romanticisme. Aquesta part ens proporciona un ampli recorregut per pensadors, escriptors, literats, i ens ajuda a percebre la seva visió de la cultura i de la idea d'Europa. Sense poder-nos aturar en això, tanmateix, en aquestes pàgines desplega les seves crítiques més fortes contra Sartre i aquells intel·lectuals que d'una manera o una altra subscriuen «la vergonya de ser europeu», l'europessimisme, assumint moltes de força de les tesis antihumanistes i el descrèdit del subjecte, alhora que ens prevé de l'aparició dels «professionals de l'ajuda». Importa advertir que té en gran consideració els intel·lectuals europeus de l'Est i la seva visió d'Europa, quan encara no ha caigut el mur de Berlín. Sens dubte, són pàgines molt interessants i que requereixen una relectura contrastada que va més enllà del meu propòsit aquí, però que donen compte de la implicació d'una dona que mai es va sentir antieuropea, ni en la seva fase comunista, maoista, encara que sí que va ser una lúcida crítica de la construcció política europea, com es desprèn de la lectura de la tercera part, «La dona de la maleta».

«Visió europea d'una imbècil» és el títol del primer apartat amb què comença aquesta part. Aquí descriu la narració que està escrivint com «l'híbrida progènie d'una parella heterogènia: l'amor a Europa i la desil·lusió». L'amor, diu, ja se sap què és; la desil·lusió en ella es transforma en «ironia, en grotesc». I afegeix: «Cosa que és una sort, ja que em permet mantenir la relativitat i no fer d'Europa un Absolut, un objecte de nova fe "totalitària". I això és el bé major: eludir el risc que ha mutilat el pensament dels segles XIX i XX a la caça de mites, generosos i monstruosos» (Macciocchi, 1988: 227).

Aproximant-se ara a Europa des de la perspectiva de la seva construcció, si bé la seva popularitat «està sota zero, a un nivell de glaciació, en les ments dels europeus», manté l'interès per «evidenciar l'espiral democràtica de les estructures europees», inclús davant de l'escepticisme dels seus alumnes parisencs de Ciència Política. Afirmar: «Europa no ha entrat en les ments de la gent, preocupada pel treball, l'atur, els estudis, però sense relacionar res d'això amb Europa. I a més es tracta d'una societat que ja no té nens. La crisi demogràfica d'Europa és la més greu del món. Una societat condemnada?» (Macciocchi, 1988: 230). La seva visió crítica del Parlament europeu ressona en moltes de les qüestions que encara seguei-

xen sent rellevants avui, més en un context de crisi profunda i davant les demandes de reinventar Europa, o d'una utopia europea que il·lusioni, que posi fre als retrocessos socials i democràtics. Les seves crítiques mostren la preocupació pel malbaratament econòmic, per les sales de premsa buides, per l'eurocràcia i els funcionaris del no-res, per l'Europa de paper que devora els boscos, la necessitat d'unificar les tres seus davant el constant tràfec d'una a l'altra, l'absentisme dels diputats, el fet d'estar allà «en dipòsit» o «en trànsit», la necessitat de reduir les despeses (publicacions, comissions, viatges...) contra l'optimisme de l'Eurobaròmetre. La preocupació perquè l'únic poder del Parlament fos l'aprovació del pressupost. Així:

En el primer Parlament acostumàvem a discutir sobre les reformes que calia introduir i molts estàvem aleshores d'acord que la primera mesura necessària era reduir al 50 per cent els sous dels diputats europeus, les despeses de secretaria i d'ajudant, les dietes; calia pagar els viatges d'avió no en primera (que ningú utilitza), sinó en classe turista. I retallar en un 50 per cent totes les despeses de funcionament del Parlament. Pensàvem també que els diputats havien de ser enviats a Estrasburg o a Brussel·les per la seva competència, més que per pagar els seus serveis amb un munt de diners posats dins d'aquells sobres inflats que es retiren en un taulell del primer pis, amb empleats servicials i respectuosos. Com llavors d'or. Estàvem convençuts que un diputat havia de guanyar el mateix que un professor d'universitat a París, Londres, Brussel·les, a més a més de les despeses de viatge. Però aquesta reforma amenaçava de ser la més impopular d'Europa.

Es paga a un preu altíssim la falta de prerrogatives del Parlament; l'única reforma que justificaria l'existència d'aquesta assemblea consisteix, en efecte, a atribuir-li un poder polític europeu (Macciocchi, 1988: 260-261).

Ara bé, si en les altres parts del llibre dona compte dels problemes de la Història i la Idea d'Europa, desplegant la idea que Europa ha de ser cultural, carregant amb l'hostilitat de fons dels intel·lectuals, aquí les càrregues crítiques s'adrecen contra l'obstacle que suposen, segons el seu parer, les diferents identitats culturals, les dels dotze que en aquell moment integren la Comunitat Europea, arremetent contra el proteccionisme, l'estatalisme i el nacionalisme dels estats. Tot refermant-se amb Braudel en el fet que «l'única unitat d'Europa neix de la seva cultura», cosa que no és impediment perquè no només estigui en contra que es vulgui fer coincidir els centres culturals amb els centres econòmics —«El Temple i els Mercaders» (Macciocchi, 1988: 305)—, sinó que també mostra la seva disconformitat amb les Capitals de la Cultura, i amb els intents de convertir Europa en un museu. Per a ella, Europa ha de descansar en la construcció d'una comunitat que en la pràctica

quotidiana, almenys, hauria d'aparèixer davant dels europeus, davant dels ciutadans, com el contrari d'un estat. Es pregunta per què l'europeu ha de confiar en Europa si es demana unitat però no hi ha passaport ni moneda comuna, si segueixen funcionant les duanes (Macciocchi, 1988: 312-313). Defensa el dret a vot per als emigrants: «El treballador emigrant d'un país europeu a un altre segueix privat dels drets més elementals, com a començaments de segle.» Així mateix, elabora un informe al Parlament, un procés que li va suposar dos anys i mig, en el qual s'aposta per la concessió del vot al ciutadà europeu almenys en el pla municipal. L'hostilitat contra el vot vindrà per part dels alemanys, diu, però la més agressiva, «encara que fos en el modestíssim pla municipal europeu, va venir de l'esquerra, comunistes francesos i socialdemòcrates» (Macciocchi, 1988: 313).

El periple de l'«europea vagabunda», tal com en un moment s'autodenomina, es remata amb la derrota —després dels congressos de Venècia i Madrid que, per descomptat, havien estat objecte de crítiques— de la iniciativa a favor d'una fundació cultural europea amb seu a París. No interessa a l'eurocràcia, que va organitzar un congrés a Florència sobre «El repte cultural», amb una nul·la presència d'intel·lectuals, el 1987. No obstant això, és important advertir el que explica en el text següent:

[En aquest congrés] es va materialitzar davant nostre Berlusconi [...]. El miràvem fascinats, mentre pronunciava el discurs sobre el «repte» televisiu. Parlava clar i rotund, com un amable capatàs. Ben afaitat i encorbatat per a la missa dominical, escoltat amb respecte pel comissari de la Cultura, s'adreçava als intel·lectuals i sobretot als mànagers d'Europa [...]. Per a Berlusconi, pensava, un eslògan publicitari val el mateix que un conte de Voltaire. Pot decidir, entre televisions i editorials, si un llibre d'història val més que un disc de rock, si una obra de filosofia menys que Stallone [...] (Macciocchi, 1988: 346-347).

Berlusconi fa una fervent defensa de la televisió privada en tot el món i confessa: «Què volen, soc un enamorat d'Europa!» Macciocchi relata com, a més a més del col·loqui, es porten a terme moltes celebracions, entre altres un «dinar per a privilegiats» al Palazzo Pitti, on «Berlusconi era l'estrella absoluta». I ens dona la seva opinió: «Berlusconi ... sembla un buscador d'or, un descobridor de jaciments petrolífers. El món és l'aventura. El seu únic límit està en la idea que la llibertat humana i la de l'intel·lecte consisteixen a poder canviar de canal assegut en una butaca, polsant un comandament a distància» (Macciocchi, 1988: 348).

Macciocchi finalitza el seu recorregut en aquesta part amb el malestar en la cultura, amb la derrota del pensament i formulant la pregunta que es devia estar fent

el lector: «I l'Europa dels ciutadans?», cosa a la qual respon: «Gràcies, està bé...» En la quarta i última part del llibre, després d'haver trucat a moltes portes, la nostra europea truca finalment al Portone di Bronzo, al de Karol Wojtyła. És conscient que travessa línies vermelles, però també que sempre ha estat discutida «com a intel·lectual o com a dona», i s'empara en el fet que la seva «moral és antiestratègica». Si bé és cert que el seu posicionament en relació amb la carta apostòlica *Mulieris dignitatem* va suscitar una abundant polèmica, això haurà de quedar per a una altra ocasió. Quedem-nos amb la irrupció de Berlusconi, que també ha estat diputat europeu, irrupció que no només afectarà la cultura i la derrota del pensament, sinó abans que res, com sabem, la política. Després de l'«europea errant» lluitant pel federalisme europeu i per una Europa de les dones, després de l'«europea vagabunda» a la recerca de la unitat cultural que troba en Dhuoda l'«ànima» de la cultura europea, passem a la «turista en democràcia», i tornem a topar amb Berlusconi.

L'EUROPEA TURISTA? EUROPA, UN LABORATORI

Una de les línies en les quals insistia Macciocchi, ho hem vist, era la necessitat de reduir despeses del Parlament Europeu, en particular en certes comissions que seguirien «una lògica totalment turística», cridant a «reduir les fugues turístiques dels diputats, entre delegacions i Comissió pel Tercer Món», i denunciant: «Un papalloneig de llocs terrenals cobejats per la *jet set* està inscrit en les agendes dels diputats i de les quinze comissions del Parlament. A això cal afegir-hi les decisions dels grups polítics, que al seu torn convoquen les seves reunions, sense escatimar fantasies de Club Méditerranée, en paratges fabulosos» (Macciocchi, 1988: 258),¹¹ tot pagat pel Parlament. Lògica turística, Parlament en trànsit d'una seu a una altra, Parlament com a lloc de trànsit. A Estrasburg, en el Parlament Europeu, el 2 de juliol de 2003, Silvio Berlusconi, aleshores president de torn del Consell, diu: «perquè, aquí, sembla els turistes de la democràcia». Geneviève Fraisse, parlamentària electa (1999-2004), obre amb aquesta frase *Touriste en démocratie: Chronique d'une élue au Parlement européen, 1999-2004* (2008),¹² i diu: «La fórmula de Silvio Berlusconi té el

¹¹ Macciocchi no amaga que ella va fer tres viatges: a Cambodja; a Argentina, on va contactar amb les mares dels desapareguts —i va aprofitar per anar a Xile clandestinament per veure la tomba d'Allende—; i, amb el grup socialista, a Atenes en un gran hotel, cosa que la va portar a dir: «Qui estigui net de pecat que llenci la primera pedra» (Macciocchi, 1988: 260)

¹² Geneviève Fraisse és una coneguda filòsofa feminista amb una àmplia producció; aquí només em referiré a aquest text, recollit a *L'Europe des idées* (2008). A més a més de diputada europea, ha estat delegada interministerial dels drets de les dones del govern de Jospin (1997-99)

mèrit de la claredat: el diputat europeu és un turista», per continuar indicant que «tot el món ha vist en aquesta expressió fora de lloc de “turista” l’excés risible d’un home de l’espectacle». Fraisse considera que és un error veure la provocació de Berlusconi com quelcom que produeix irrisió; Berlusconi sap el que diu i «mesura perfectament el que es pot anunciar en el marc polític europeu» (Fraisse, 2008: 321). Des d’aquesta perspectiva va analitzant els registres que evocuen la imatge del diputat europeu com un turista. El turista s’oposa al treballador; té alguns diners i molt d’oci, així que no estem molt lluny de les dues imatges que impregnen l’opinió mediàtica: «El diputat europeu guanya molt i no treballa gens.» Fraisse manté que Berlusconi va més enllà de simplement voler provocar rialles:

Som els turistes de la democràcia perquè Europa institucionalment és un luxe del segle xx, una fantasia, cert que agradable, però de països rics. Una societat que accedeix a la capacitat d’oferir als seus membres l’oci, per tant el turisme, està a recer de les guerres. Tots els membres d’aquesta societat no estan convidats al plaer d’unes vacances exòtiques, o simplement al plaer dels viatges, però els pobles d’aquests països viuen en pau. No hi ha turisme en els països en guerra, cal recordar-ho? (Fraisse, 2008: 322).

Fraisse subratlla aquesta idea que Europa, abans de ser un mercat, és una màquina de fabricar pau, com s’indica als joves que visiten el Parlament o als nous països de la Unió. I segueix desgranant la imatge del turista; com que els diputats viatgen (Brussel·les, Estrasburg, els països de la UE, a Àfrica o l’Orient Mitjà...) es pregunta si pertanyen, en efecte, a la indústria turística i si, certament, tot i ser molt zelosos respecte del tancament de les seves fronteres, tanmateix s’aboquen, deliberadament, cap a la resta del món, amb la qual cosa torna a preguntar: «Serà aleshores el Parlament una agència de viatges?»

El diputat europeu és un turista, diu, perquè es mou tot el temps. El turisme evoca, però, una altra realitat: un lloc d’estiueig, de vacances, en el qual s’evidencia la mescla (*mixité*) dels sexes i de les societats. El Parlament, des d’aquesta òptica, és mixt. I, segueix argumentant, es pot anar contra l’Europa del mercat, de la burocràcia, de la pusil·lanimitat, però el que no es pot negar és el profund èxit lingüístic, i més encara: «Els qui creuen que perdran la seva identitat nacional a Europa haurien d’estar tranquils» (Fraisse, 2008: 323). Passa després a interrogar-se sobre com es pot ser un diputat actiu si les condicions són l’allunyament del seu país, dels seus votants, i, a més a més, viatjar; es planteja, doncs, que no hi ha una molt bona circulació, o escassa, entre un diputat i la seva base geopolítica. Subratlla que sota el rètol «diputat europeu» no hi ha ni nom, ni existència, ni funció. Així, com un

turista, és anònim, és un individu superposable, abstracte, i, de nou, es pregunta: «Qui el vol conèixer?» La imatge que es transmet és la d'algú que es dedica més al plaer que al treball, a la qual contribueix, indica, la temptació dels periodistes de parlar del buit de l'hemicicle, donant a entendre que el treball parlamentari es redueix a passar de quatre a sis hores al mes a l'hemicicle, però, una vegada més, «a qui beneficia aquesta mascarada?». El qualificatiu de «turista», que Berlusconi tracta els parlamentaris de turistes, no només apunta que el treball parlamentari «frega la inutilitat», sinó, cosa que per a ella és més greu, que el Parlament Europeu no és un lloc legítim de poder; d'aquí ve que reflexioni sobre la democràcia atenent les nocions de ciutadania, governança i la parella comunitari/nacional, tractant de posar de manifest els desplaçaments de sentit que produeixen una desnaturalització de la democràcia com a valor i suport d'un sistema polític, mitjançant la confusió que es genera entre el ciutadà i el consumidor, entre governança i política, i amb el joc d'amagar responsabilitats que acompanya a allò que és comunitari i subsidiari.

Molt resumidament, Fraisse qüestiona la idea de ciutadà/consumidor, de l'Europa del mercat i del diputat al servei del consumidor, tal com fa Berlusconi. En els textos de la Comunitat Europea, el ciutadà apareix com a ens jurídic, i com un individu que mereix relacions de transparència i de proximitat. Entén que ser un diputat, representar una porció de la nació, significa «expressar un projecte en el qual els individus ciutadans poden reconèixer-se», i aposta per una Europa oberta «al projecte polític d'una humanitat global». En relació amb la governança (*gouvernance*), insisteix en els intents, darrere de l'ús d'aquesta paraula, d'amagar la dinàmica política, de parlar de govern, amb la qual cosa els parlamentaris europeus no són més que turistes de la democràcia, és a dir, fabricants d'equilibris consensuals, no de dinàmiques polítiques. Governança és, per a uns, un terme alternatiu a govern, més enllà dels governs, supranacional; per a altres, un terme substituït de govern, que dona primacia a la gestió econòmica. En ambdós casos detecta absència de precisió conceptual i de sentit polític, proposant que sigui reemplaçada per *Constitució*: «Només una Constitució Europea introduirà allò que és polític en l'espai europeu, expulsant les obsessions mercantils i el turisme dels negociants poc preocupats pel servei públic» (Fraisse, 2008: 329).

Les objeccions a la parella comunitari/subsidiari no es fan esperar; remetent al joc d'amagar responsabilitats, del qual es nodreixen el sobiranisme i l'euroescèpticisme; apunta a les dificultats d'establir responsabilitats clares entre la política comuna, comunitària i definida en els tractats, i «la resta», totes les altres coses, que són subsidiàries. Fraisse denuncia la hipocresia, molt útil en la política, matisa, que comporta culpar de tot Brussel·les. Dos aspectes són interessants en aques-

tes reflexions sobre allò que és comunitari/subsidiari, derivades del fet que per a ella «turisme» i «democràcia» no es pensen junts. La primera és en defensa d'una opinió pública europea, no nacional, que, afirma, amb prou feines existeix, i que sembla no interessar als periodistes, o més aviat és expressió de la seva dificultat per controlar aquest nou espai. Davant d'això, sosté: «El Parlament ja és la plaça pública. Tinc la impressió de dir una evidència»; en ella s'expressa el poder dels pobles, la seva sobirania: un Parlament únic en el món. La segona constata l'existència d'una «zona grisa» ni comunitària ni subsidiària, representant l'Europa del demà, que pot denominar-se també, segons ella, mobilitat, circulació, que crea un espai civil i polític, fruit de la transformació de la vida que es va desenvolupant gràcies a les institucions europees (tal és el cas dels joves que fan turisme universitari i amorós, parelles i famílies binacionals).

Fraisse parteix del fet que és un anacronisme menysprear el poder del Parlament, atès el seu increment tant pressupostari com legislatiu, per passar a la defensa de l'experiència parlamentària europea com una experiència política, com a construcció de l'espai públic, d'un lloc de posada en comú i enfrontament d'opinions, com un «laboratori de les millors idees o de riscos nous», on «es disputa de manera repetida, i no sempre guanyen els mateixos» (Fraisse, 2008: 323). Per això posa l'exemple de dues comissions en què ha participat activament: la dels drets de les dones i la de cultura. Les dues comissions, indica, fan referència a dos temes consensuals, que no són estructurals, comunitaris fonamentals. Són consensuals perquè «qui estaria en contra dels drets de les dones i la igualtat dels sexes?». «Qui estaria en contra de l'accés a la cultura per a tothom?» Els diputats d'aquestes comissions parlamentàries configuren aquesta opinió pública que es va formant, representant les opinions dels seus electors a través de la seva pròpia opinió. Una opinió pública, diu, que és el resultat de la formació d'una opinió comuna, que al seu torn sorgeix del llenguatge únic que subscriuen les cultures oposades dels diferents països i que es parla en la comissió. La igualtat professional, la paritat, la lluita contra les violències, s'inscriuen en els textos legislatius i polítics o donen lloc a programes de finançament. Els estats membres els segueixen o no. Així, adverteix, a França la paritat no va ser una idea espontània i la igualtat professional està lluny de complir les exigències comunitàries. I els avenços en els països nòrdics suposen una paraula emancipadora per a altres països allà presents. En definitiva:

La Unió fa la força, em direu. És veritat, però la unió produeix també un pensament comú on s'equilibra la referència al seu país d'origen i la necessitat de tenir una posició global, feta de compromís i acord. El llarg treball dels qui fan

esmenes a un informe, les discussions en comissió, són un aprenentatge de l'acte democràtic del qual jo no em penediré mai (Fraisie, 2008: 334).

En el cas d'aquesta comissió, afirma, les permanents comparacions entre diputats amb diferents cultures nacionals redunden en més, no en menys, igualtat entre homes i dones. Fraisse considera que a Europa hi ha una opinió comuna a través del seu pragmatisme.

En el cas de la cultura, estem, diu, davant d'un bé existent a defensar, però en el domini de la cultura hi entra també la passió, el gust per les arts, l'educació i, per descomptat, el patrimoni que, subratlla, «com el seu nom indica pertany als estats». Com per a Macciocchi, també la història d'Europa forma part de les seves preocupacions, i constata la dificultat de mirar la «nostra història», una història de la qual ningú té ganes de parlar, i no només els alemanys, apunta; li va costar temps comprendre que era degut al fet que «la nostra història era la de les guerres», després de proposar a l'inici del seu mandat un debat públic sobre la història d'Europa.¹³ Reapareix la figura del turista: aquest no s'implica gaire, o no necessàriament, en les històries dels països per on passa. També és important, i està sempre d'actualitat, el tema de l'ensenyament de la història, dels manuals d'història; Europa ha de conèixer la seva història comuna i formar part de les històries nacionals. Entre les seves propostes hi ha la d'elaborar un informe sobre l'espectacle viu, atenent que teatre i democràcia fan causa comuna des de l'antiguitat, que música i teatre circulen a Europa des de fa segles, oposant-se al fet que la cultura sigui assimilada al turisme i indicant que en el Tractat d'Amsterdam s'apel·la a la «cooperació cultural». L'Europa de la cultura, segons el seu parer, està travessada pels problemes derivats de les transformacions tecnològiques i sotmesa a tensions, entre altres, per la indústria audiovisual, per la confrontació comunitari/subsidiari, per les diferents maneres de comprendre i articular el mandat de «preservar i promouvoir» la diversitat cultural.

Potser el més interessant del text que estem comentant té a veure amb l'acció, amb la pràctica política europea i, molt especialment, en relació amb les dones. La idea d'Europa es presenta sota el signe d'un «laboratori». De manera suficientment irònica, es passen comptes amb el feminisme i les seves reticències amb Europa, amb la UE, partint de la constatació que en la comissió de drets de les dones, en les seves discussions, sempre hi ha alguna diputada de qualsevol partit polític que

¹³ Aquest debat, assenyala, va tenir lloc el 2004 a proposta d'altres. Fraisse va ser impulsora de dos informes: una iniciativa parlamentària sobre «Théâtre et arts du spectacle dans l'Europe élargie», 2002; i «Femmes et sport», 2003

recorda que «Europa és pionera en matèria d'igualtat de sexes», i es pregunta si es veu així en els nostres respectius països. Ben al contrari, només es veuen turistes en democràcia, parlamentaris ineficaços, i que «el mal ve d'Europa; les meves amigues feministes ho diuen com tothom»; també fou manifest en el Fòrum Social Europeu, el 2003, «Europa culpable de fer retrocedir els drets de les dones» (Fraisie, 2008: 336). Enfront d'aquesta visió, contraargumenta, no es veuen les polítiques dels governs que actuen com a mals alumnes de la UE, que operen contra els drets adquirits de les dones, s'abonen només a les crítiques a la UE. De nou suscita preguntes: res de turisme, doncs, per al feminisme? Res de viatges d'un país a un altre per augmentar les experiències feministes? Europa és un laboratori per a la igualtat dels sexes, tant pel pragmatisme en els principis com per les iniciatives parlamentàries, i afirma que «compartir les cultures de la igualtat permeten a Europa ser pionera», no obstant les tensions i els desacords polítics que, igual que en el cas de la cultura, travessen la qüestió de la igualtat (per exemple: el temps parcial, a França, es veu com una degradació de la feina per a les dones; als Països Baixos, com un accés al mercat de treball, o sobre la prostitució...). Ara bé, la batalla principal és inscriure el principi d'igualtat dels sexes en la futura constitució. Malgrat l'existència de desacords polítics i que, en efecte, Europa estigui aplatada per les seves institucions, les seves indústries, els seus banquers, tanmateix, el que extreu de la seva experiència és que «els homes i les dones fan la història». Finalment, Fraisie torna a la qüestió del turisme i de com es pot ser turista en política, referint-se primer a la seva pròpia trajectòria política personal com a delegada interministerial i després com a diputada europea, fruit del seu compromís intel·lectual i feminista, com a «intel·lectual específica» en el sentit de Foucault, tot assumint el repte de posar a prova si aquesta idea funciona o no. Si, com subratlla, fou una turista en política però, com adverteix, els polítics no són turistes, Berlusconi està equivocat. Ser turista de la política és un actiu, és ser per un temps representant d'una part de la nació. En el seu cas, i contra el que és habitual, no repeteix mandat; la seva experiència, la seva passió i el seu saber són els d'una «representant» durant el temps que dura un viatge turístic per les institucions europees. Encara que no ho desenvolupa, es defineix també com a federalista.

Per anar concloent, hauríem de quedar-nos amb la necessitat de mostrar que hi ha grans europees que han de ser reconegudes. I l'interès que té el seu reconeixement en la història, la cultura i la política europees. Però també hauríem de retenir la idea que Europa es construeix a través de les diferències de sexe-gènere. Errants, vagabundes, «turistes» en política —i caldria encara posar sobre la taula la «nó-

made» de Rosi Braidotti, una altra apassionada per Europa—, aquestes «viatgeres» europees, implicades i compromeses en dinàmiques polítiques, plurals, ens posen en situació per comprendre que Europa importa, a les dones i al feminisme. Importa la seva construcció política i, potser ara i com dèiem, de manera encara més urgent. El seu pensament, la seva acció i la seva experiència política, la seva passió per Europa, les seves diferents maneres d'assumir l'«uropeïtat» i les seves diferents figuracions, les seves crítiques al projecte europeu, ens serveixen, i molt, davant de visions pessimistes i cancel·ladores. Ens ajuden a pensar en alternatives, no només per a les dones i el feminisme, sinó sobretot per als qui assumeixen els reptes del present; per a qualsevol projecte positiu de futur que aspiri a enfrontar-se al neoliberalisme, en un moment ja no de berlusconització sinó de «trumpificació» de la política, apostant per una Europa basada en la llibertat, la igualtat, la justícia social, la solidaritat i la cooperació pacífica, per molt que la tasca no sigui fàcil, cosa que, per altra banda, tampoc no és cap novetat. ◀

Traducció d'Helga Jorba

BIBLIOGRAFIA

- BOELLA, Laura (2013): «Europa perduda, Europa da ricostruire: Hannah Arendt, María Zambrano, Simone Weil», dins Luisa Passerini i Federica Turco (eds.), *Donne per l'Europa*, Torí, Rosenberg & Sellier, pp. 29-36.
- BOCCANFUSO, Silvana (2013): «Una federalista europea senza patria: Gli inizi dell'impegno politico di Ursula Hirschmann», dins Luisa Passerini i Federica Turco (eds.), *Donne per l'Europa*, Torí, Rosenberg & Sellier, pp. 206-214.
- ESPOSITO, Roberto (2000): «Simone Weil y Europa», *Archipiélago*, 43, pp. 37-44.
- FRAISSE, Geneviève (2008): «Touriste en démocratie: Chronique d'une élue au Parlement européen, 1999-2004», dins Geneviève Fraisse (en col·laboració amb Christine Guedj), *L'Europe des idées*, París, L'Harmattan.
- HIRSCHMANN, Ursula (1993): *Noi senza patria*, Bolonya, Il Mulino.
- MACCIOCCHI, Maria Antonietta (1988): *La mujer de la maleta: Viaje intelectual de una mujer en Europa*, traducció d'Esther Benítez, Madrid, Espasa Calpe.
- MELCHIONNI, Maria Grazia (2009): «Le donne nella costruzione dell'Europa di domani», *Rivista di Studi Politici Internazionali*, núm. 301, 1, pp. 11-23.
- MORELLI, Maria Teresa Antonia (2013): «Ursula Hirschmann: "un' europea errante"», dins Luisa Passerini i Federica Turco (eds.), *Donne per l'Europa*, Torí, Rosenberg & Sellier, pp. 195-205.

PASSERINI, Luisa (2005): *Women in Europe, Women in Love: Searching for New Forms of Subjectivity*, «The Ursula Hirschmann Annual Lecture on Gender and Europe», Florència, European University Institute - Robert Schuman Centre for Advanced Studies, pp. 1-21.

— (2013): «Donne europee: pensare e vivere l'appartenenza all'Europa del Novecento», dins Luisa Passerini i Federica Turco (eds.), *Donne per l'Europa*, Torí, Rosenberg & Sellier, pp. 17-28.

PASSERINI, Luisa i Federica TURCO (eds.) (2013): *Donne per l'Europa*, Torí, Rosenberg & Sellier.

VEIL, Simone (2011): *Una vida*, traducció de Mateo Schapire, Buenos Aires, Clave Intelectual.

CARÀCTERS 80

Entrevista a Miquel Descot per Anna Ballbona.

Articles de Jordi Puig, Lluïsa Julià, Josep Lluís Roig, Marc Granell, Rosa M. Belda, Juan Armenteros, Pau Vadell...

Elisabet Armengol: «Una veu contra el silenci» (sobre *Escrits contra el silenci: A propòsit de l'obra cívica de Joan Fuster*, de Toni Mollà).

Jaume Coll Mariné: «Un camí estret» (sobre *Ulls de glaç*, de Jordi Solà Coll).

Amanda B. Bradbury: «Somriures i ombres» (sobre *L'acusació*, de Bandi).

Bernat Nadal: «La veritat poètica» (sobre *Alguna cosa*, de Rubén Luzón).

Maria Isern: «El món no era a fora» (sobre *Dies de pols i pintura tendra*, d'Alfons Navarret).

Lluís Alpera: «Una nova fase de la "Biblioteca d'Autors Valencians"».

Laura López Granell tria Anise Koltz.

Informació i subscripcions

PUV

C/ Arts Gràfiques, 13 46010 València Tel.: 96 386 41 15 - Fax: 96 386 40 67 caracters@uv.es

PÀGINES CENTRALS DEDICADES A VICENT BERENGUER